

PRESAĐIVANJE SRCA U MORALNOJ PERSPEKTIVI

Dr Jordan KUNICIC

Može se ustvrditi da dostignuća nekih pozitivnih znanosti utiskuju suvremenom povijesnom gibanju neki nervozni *accelerando*. Nikakvo čudo da se duhovi pred tom činjenicom odmah ne snalaze. Ljudi današnjice već proživljavaju sutrašnjicu, — rekao je netko. Kada je u prosincu 1967. prof. Bernard uspio presaditi srce, nastala je uzbuna i u liječničkim krugovima. Liječnici svjetskoga glasa reagirali su negativno, tvrdeći da teren za takva presađivanja nije još spreman. Drugi su — može se reći pravilnije — otvarali problematiku s etičkog ili moralnog gledišta. Eutanazija i pothvat presađivanja srca, primjećivali su, vrlo su blizu. Tko će garantirati da oholost, kapric, manija slavnoga glasa neće liječnike potaknuti na nehumane postupke? Tko će odrediti čas kada je davalac srca (od koga se uzima srce) doista umro? Neutralni — ili zainteresirani liječnik? Neće li se početi uvoditi smrtna kazna tako da kirurzi i anezestisti izvode tu kaznu umjesto krvnika? Oštrim riječima nobelovac Werner Forssmann opaža da će liječnici postati doista takvi krvnici, Luciferi ili pali anđeli. I zaključuje: »Napredak mora opstojati i ne može se zaustaviti, ali takva dekadencija moralnog osjećaja previsoka je cijena.«¹ Zapitani su predstavnici raznih religija o gledištu njihove religije na ovo dostignuće kirurgije i svi su izrazili poglavitu zabrinutost uzetu s gledišta morala. Radi se, dakle, o moralnoj problematici, jer čovjek ima samo jedno srce i ono mora prije svega služiti za život onomu čije je. A što se događa s osobom koja je primila tuđe srce u svoje grudi? Izobličuje li se time njena osobnost? Karakter? Modificira li se njena odgovornost?

ODGOVOR

Moralisti postaju iz dana u dan sve složniji. — Prošlo je deset godina otkako sam publicirao članak o dopuštenosti transplantacije jednog bubrega na pacijenta koji bi neminovno umro kad ne bi primio taj bubreg velikodušnog davaoca.² I poslije toga se našlo moralista koji su nijekali dopuštenost tog presađivanja apelirajući na nedopuštenost hotimič-

¹ U. TOMARELLI, *Aspetti morali del trapianto del cuore*, u reviji *Sacra doctrina*, Bologna 1968, str. 140—141.

² v. *Perfice munus*, Torino 1957, str. 566—580.

nog sakaćenja bilo koga, osim za kaznu, i to ako je sankcionira najviša vlast u državi. Taj moj članak preveden je na hrvatski jezik i publiciran u časopisu *Svesci* — kršćanska sadašnjost, br. 1, str. 82-83, s nastavkom u br. 2, str. 62-66.

Rasprave su nastavljene. Jedan od uvažениh teologa moralista koji se pridružio raspravi jest O. A. Regan. On je ozbiljnim dokazivanjem pristao uz moje mišljenje, pa sam s njim izmijenio misli o pitanju metode dokazivanja te dopuštenosti.³ O. Regan je sklon dokaze u prilog dopuštenosti svesti na jedan, na poziv ljubavi. Moje je mišljenje da dokaza — koliko dopušta moralno područje na kojemu se pitanje odvija — ipak može biti više, iako ne iste snage.

Danas je situacija bolja. Poznato je da Pijo XII nije uspio izriekom doreći svoje mišljenje. Međutim, čini se da se u nekim njegovim kasnijim govorima mogu naći elementi rješenja u prilog dopuštenosti. Tako se može čitati u službenom glasilu Vatikana ovo mišljenje: »Ako se radi o dvostrukom organu, dopušteno je jedan presadati ako se ne namjerava niti doista kompromitira rad preostalog a za taj postupak opstoji doista važan i proporcionalan razlog, diktiran od ljubavi.«⁴ još više, na istom mjestu naglašuje se da se to može odnositi i na dopuštenost presađivanja oka sa zdravog čovjeka na slijepca dok su obojica živi. Meni pak nije na prvi mah jasno da li doista i u slučaju oka opstoji zakon kompenzacije odnosno proporcije, jer slijepac može živjeti bez oba oka, čovjek bez ijednog bubrega ne može živjeti. O toj pak strani problema ne želim ovdje raspravljati. Raspravu ograničujem na presađivanje srca s umrlog davaoca.

Dužnost moralke. — Moralka je pozvana da reče svoju riječ na ovom prostoru. Dovedli su je liječnici. I ona mora dokazati svoju vitalnost. Moralisti će pronaći načela koja odgovaraju. U kojima je rješenje pitanja kao u svom začetku. Ne moraju, niti smiju, iznalaziti neka nova načela. Dovoljna su ona vjekovna. I ona su dovoljno sposobna da udovolje traženjima kršćanske savesti. Oni pretpostavljaju da liječnici doista mogu izvesti to presađivanje bez pogibli po primaoca i bez povrede prava umrloga. Uostalom, oni tvrde da je s liječničke strane lakše izvesti presađivanje srca nego bubrega.

Neki moralisti još i danas niječu dopuštenost. Simplicistički formuliraju dokaz ovako: ako srce vrijedi, mora vrijediti za svoga posjednika; ako se pak to srce daje drugomu, uvodi se prevrat u prirodu, koja je u ovom čovjeku afirmirala svoju strukturiranost *ovim* srcem. Rekoh, ovo argumentiranje čini mi se simplicističkim, jer davalac je mrtav a ne živ čovjek. Uostalom, ako primalac može normalno živjeti i raditi, znači da priroda pristaje na tu akomodaciju u svrhu sačuvanja ljudskog života u drugom članu ljudske naravi. Primaocu ustupa srce davalac u ime više sile, a ova se brine za čitavo čovječanstvo po zakonu nasljedstva, kontinuiteta, razvoja. Ljudska međuovisnost nije igra slijepih zakona, ona se ravna po zakonu ljubavi. A i u fizičkom svijetu postupa se tako da ako motor nema prikladan stroja koji bi taj motor pokretao, daje mu

³ *Studia moralia*, izdanje: Academia Alphoniana, Rim 1967, sv. V, str. 155—177.

⁴ *L' Osser. Romano* od 8. XII 1967.

se drugi. Presađivanjem srca nastavlja se život. Afirmira se solidarna ljubav. Čini se dobro.

Mislim da je dužnost moralke da i ona sama uzme na sebe jedan dio odgovornosti u velikim stremljenjima medicine za dostignućima na području novih eksperimenata. I moralka mora sa svoje strane pomoći napretku znanosti. Kako? Barem tako da odjednom ne prekida svaki napredak, istinski napredak, s kategoričnim: NON LICET, tj. nije dopušteno. Mudra je opaska Pija XII. On opaža da mnogi kiruški pothvati danas ne predstavljaju osobitih teškoća niti pogibli. Ali do jučer su možda predstavljali. U svakom slučaju, ti pothvati ostavljaju iza sebe dugu prošlost, dugotrajno iskustvo. I veći ili manji broj smrtnih slučajeva obilježuje početke takvih eksperimenata. Ako se ništa ne riskira, ništa se i ne postizava. Treba pokušati otvoriti nove putove. Prokušati nove metode za dobro čovječanstva. U protivnom slučaju napredak se zaustavlja, ili se naprosto paralizira.⁵

Moralist će izreći svoj sud oprezno, dosljedno. Životna mudrost ili razumnost po svojoj je naravi elastična ali i dosljedna. Svaki pak slučaj ne može se riješiti samo prizivom na doktrinalne principe, nego i na moralno vrednovanje, pozivom na krepost, savjest onih koji imaju izvesti to presađivanje srca. Bez priziva na savjest, moralist ne može uopće raspravljati o tom pitanju s liječnicima.

Neke moralne smjernice za keratoplastiku. — Radi se, kako je očito, o tome da se uzme srce iz tijela mrtvog čovjeka te se presadi u tijelo živoga. To srce uklapa se u organizam živog čovjeka kao živi organ, njegov funkcionalni organ. I taj se pothvat smatra jedinim sredstvom da taj čovjek može živjeti. Bez tog pokušaja on umire.

Pokušajmo naći analogan slučaj. Uočimo pitanje punkcije srca. Ovaj se eksperiment obavlja kako bi se uvjerilo da je osoba doista mrtva, kako se očigledno konstatira. Ali, pita se, čemu ta punkcija? Ako se obavlja na zahtjev umrloga izražen dok je bio živ, može se obaviti kada je doista i posve jasno da je smrt nepovratno nastupila. Ako pak to žele ostali, recimo rodbina, što ih navodi na taj zahtjev? Strah da ne živi pokojnik još neko vrijeme? Ili možda strah da ne bude pokopan živ? Želja je rodbine barem beskorisna. Svakako, tradicionalna moralka iznosila je ove uvjete: liječnik može postupati prema želji rodbine jedino ako je isključiva svaka dvoumica o nastaloj smrti; osim toga, liječnik mora sebe ograditi od sudjelovanja u želji rodbine; konačno, neka ne obavlja tu punkciju osim ako bi mu neudovoljavanje prouzročilo zle posljedice, npr. gubitak službe i slično.

U gornjem slučaju dobro je naglašeno da se punkcija srca ne smije obaviti osim ako je posve sigurno nastupila smrt. Sličnu nauku nalazimo u moralci u vezi s drugim jednim analognim slučajem. To je slučaj eutanazije, kojom se ubrzava smrt pacijenta da više ne trpi. Moralca smatra da je takva eutanazija vrijedna osude. Izravno prouzrokuje smrt pacijenta. Nije važno da li pacijent to želi ili ne. Nikada se ne smiju upotrebljavati zla sredstva da se poluče dobri učinci (Rim 3,8). To je kršćansko stanovište. Zahtjev njegove kulture. Poštivanje objektiv-

⁵ PIJO XII, u izd. Utz-Groner br. 2413.

nog reda morala. I doista, liječnik koji ubrzava smrt jednostavno se pretvara u ubojicu. Dobra ga nakana ne spašava.

Neke konkretne smjernice za dopuštenost presađivanja. — Prosuditi dopuštenost presađivanja s tijela mrtvacu ne može se pravilno odviti ako se i mrtav čovjek ne poveže s onima s kojima je doista i kao mrtav povezan. Još je njegovo tijelo tu. Još mu živi rodbina. Državna vlast vodi računa o postupku živih i o sudbini tjelesa mrtvih. Može se reći da se čovječje egzistencijalne veze nikada potpuno ne uništavaju. Jer ništa se ne stvara, ništa se ne gubi.

Prvo dakle pravilo koje treba opsluživati, prvi uvjet koji se mora poštivati jest da je davalac ili onaj od koga se uzima srce doista i nepovratno umro. Na bazi biologije, koja govori o živčanim, respiratornim i cirkulatornim funkcijama potrebnim za sačuvanje živog organizma, nastupa nauka nazvana *tanatologija*, i njena je prva dužnost da označi sigurne simptome nastale smrti. Doista, to nije specifično područje moralista, ali mu osnovni pojmovi služe za orijentaciju. *Moralist samo traži da činjenica smrti onoga od koga se uzima srce bude izvan svake sumnje.* Tanatalozi će označiti kriterije za stjecanje te sigurnosti.

»Govorimo o kliničkoj smrti onda kada je nestalo životnih pojava, tj. kada je prestala cirkulatorna, respiratorna i nervna djelatnost. Ali moguće je da život pacijenta proslijedi u latentnom stanju tako da se pomoću tehnike reanimacije može i život reaktivirati. A o biološkoj smrti govorimo onda kada su naime životne pojave doista prestale pa je život nestao također iz latentnih pojava. Ovo je stvarna smrt, možemo je nazvati metafizički izvjesnom smrću, jer označuje separaciju duše od tijela. Dok klinička smrt može biti prividna, jer životne funkcije nijesu još stvarno i potpuno prestale, ova realna smrt može doista biti relativna dok život proslijedi u pojedinim stanicama organizma, ali u definitivnom stadiju te smrti ova je apsolutna, jer su sve stanice organizma prestale funkcionirati.«⁶

Da rekнем ukratko: ako se kod pojedinca može ustanoviti da su svi refleksi nestali, da je prestalo disanje i rad srca, te se k tome još upotrijebi elektroencefalogram, — onda se može govoriti o nepovratno nastaloj smrti. Međutim, da se s moralne strane utvrdi nastala smrt, moraju i sve druge okolnosti biti ispravne, tj. da bude dobra nakana tanatologa, da se upotrijebi dužna pažnja pri verificiranju svih tih uvjeta, itd. Dovoljna je i jedna zla okolnost da s moralnog gledišta diskvalificira liječnički postupak. Rekli bi stari: da čin bude s moralnog gledišta dobar, traži se da sve okolnosti budu dobre, a dovoljna je i jedna okolnost da čin s moralnog gledišta bude proglašen zlim. Strogost verificiranja nameće se i s drugog gledišta, naime: dijagnozu treba što prije obaviti da bude omogućeno presađivanje. Urgentnost postupka nameće veću strogost, kako se urgentnost ne bi pretvorila u površnost ili nesigurnost.

Drugo pravilo nameće dužnost da se ne prepusti čitav događaj liječniku da on radi kako smatra najbolje. Ne, moguće bi bile mnoge zloupotrebe. Državna vlast je dužna promulgirati zakone za zaštitu li-

⁶ Nav. mj., bilj. 1, str. 135—136.

ječničke profesije i za zaštitu života onih od kojih se srce uzima. A moralist će sa svog gledišta prosuditi i te zakone, jer svaka se ljudska djelatnost mora prosuditi u svjetlu objektivnog reda morala. Nijedan zakon ne smije vrijeđati prirodne i Božje zakone (Denz 3790). Crkveno učiteljstvo za moralista predstavlja kriterij autentičnog tumačenja prirodnog i Božjeg zakona. Poželjno ja da sve države donesu o ovom pitanju mudre i pravedne odredbe imajući u vidu zaštitu života i zajedničko dobro svih svojih članova.

Treće pravilo odnosi se na način postupanja liječnika koji vrši presađivanje. Kršćanski moral nikada neće poistovjetiti mrtvo čovječje tijelo s prostom anorganskom tvari ili s kadaverom životinje. Ne, jer i u mrtvom čovječjem tijelu ostaje onaj neki odnos prema duši s kojom je živjelo. To tijelo čuva uvijek dispoziciju da ponovno bude uzeto od duše. Vrijedne su pomnijivog promatranja refleksije sv. Tome o tome kako sama *priroda traži uskrsnuće tijela*.⁷ I to uskrsnuće tijela predstavlja za kršćanina predmet njegove eshatološke nade.⁸ Sve kršćanske perspektive u kojima se promatra tijelo, npr. kao hram Duha Svetoga, nameće još veći obzir u postupanju s njime. I kršćanstvo se ponosi zbog ove časti što je iskazuje mrtvom čovječjem tijelu.

Četvrto pravilo tiče se rodbine mrtvog čovjeka. Rodbina se redovito brine za sudbinu tijela pokojnikova. Ona je nasljednica njegove imovine, njegova dobra glasa. Prema tome, treba poštivati osjećaj pokojnikove rodbine. To se odnosi u prvom redu na roditelje, ali u određenom stupnju i na ostale članove obiteljske ili rodbinske zajednice kako to određuju civilni zakoni. I siromasi imaju roditelje i svojtu. Prema tome, treba naglasiti da državne vlasti moraju uzeti u zaštitu tjelesa siromaha da se ne dogodi da liječnici iskorištavaju tjelesa siromaha i na njima zarađuju, dok to ne mogu na tjelesima bogataša. Novac i društveni položaj ne mijenjaju temeljne osjećaje usađene u ljudsku narav.⁹

Kada se dakle kaže da mrtvo tijelo čovjeka nema prava, jer samo čovječja *osoba* može biti subjekt prava, to treba ispravno razumjeti. Mrtvo tijelo nije subjekt strogog prava, ali nije lišeno prava koja nameću drugima stanovite dužnosti. U njemu je još ostatak ljudske naravi. Postupak s tim tijelom mora biti osmišljen i u skladu s dostojanstvom čovjeka koji svjesno djeluje. A nikada se ne smiju zaboraviti viši ciljevi, više norme djelovanja, kao što su kršćanski kriteriji za one koji žele postupati kao kršćani.

Isključeni su živi davaoci srca. — Doista, slučaj je više fiktivan, ali u sistematizaciji nauke potrebno je osvjetliti i takav imaginaran slučaj. I dušom i tijelom zdrav čovjek ne bi pristao na takav apsurdni čin da sebe usmrti kako bi omogućio život drugomu. Velim: da sebe direktno usmrti; drugo je pak pitanje da sebe izloži smrti ili pusti da ga faktori neovisno o njegovoj volji približe smrti.

Kršćansko je stanovište očito. Čovjek nije apsolutni gospodar svoga tijela, svoga života na zemlji. On je više plodouživatelj, upravitelj. I du-

⁷ SV. TOMA, CG, IV, pogl. 79.

⁸ Isti, II-II, q. 18, art. 2 ad 4.

⁹ PIJO XII, br. 2416; 5537 sl.

žan je svoj život čuvati. Zato mu je darovan instinkt samoočuvanja. U zabrani *Ne ubij* uključen je i čovjek u odnosu prema sebi. *Ne ubij* drugoga, *ne ubij* ni sebe. Samoubojstvo nije samo kukavičluk pred teškoćama života, ono je i nepravda prema sebi, Bogu i društvu. Imaginarni slučaj da bi netko dao drugome svoje biološko srce nije drugo do slučaj samoubojstva od strane davaoca a slučaj ubojstva od strane eventualnog liječnika koji bi se usudio poduzeti sličan pothvat.

Zar se može takav davalac pozvati na zahtjeve ljubavi? Ne! Niti na primjer Kristove ljubavi? (Iv 15,13). Ne! Ljubav je obaveza. I red u ljubavi je obaveza. Ljubav prema sebi jest polazište, donekle uzor ljubavi prema bližnjemu. Ne može reći da pravilno ljubi bližnjega onaj koji nepravilno ljubi sebe, jer to znači da nepravilno ljubi Boga. Čovječja socijalna dimenzija nije apsolutne naravi. Društvo kojemu pripada ne predstavlja fizičko jedinstvo, autonomno i subzistentno, u kojemu bi pojedini članovi društva bili promatrani kao dijelovi jedne fizičke cjeline. Svaki je pojedini čovjek kao svijet za sebe. Ima svojih neotudivih prava, nezamjenljivih dužnosti, neprenosivih obaveza. Pojedinaac i društvo predstavljaju dvije različite i autonomne jedinice. Pojedinaac ne može učiniti iz ljubavi prema društvu ono što u njemu ubija zakonitu ljubav prema sebi. To bi uključivalo raditi protiv ljubavi prema Bogu, tvorcu reda u kozmosu i u čovječjoj djelatnosti.¹⁰

Intervencija državne vlasti. — Postavimo temeljno načelo: izvor, počelo, subjekt i cilj svih društvenih ustanova jest i mora biti čovječja osoba, dostojanstvo ljudske osobe.¹¹ Prema tome, isključeno je svako pravo da bi državna vlast mogla ubiti nevine zato da može raspolagati s njihovim srcem. Njoj nije dopušteno raspolagati životom nevinog čovjeka. Dapače, ona mora biti ponosna što nevine osobe uvećavaju kapital moralne vrijednosti u njenoj sredini. Život nevinih osoba je dragocjen za zajednicu.

Može li državna vlast osuditi teškog zločinca na smrt tako da mu se bezbolno izvadi srce i presadi na drugog? Pođimo od pretpostavke, a to je činjenica da osuda na smrt nije protiv prirodnog niti protiv Božjeg zakona. Znači da način izvedbe smrtne kazne ostaje u kompetenciji državne vlasti. Razumije se, da se uzme sve prekaucije u skladu s čovječjim dostojanstvom, prema tome: da se isključe sve vrste sadizma. Znakljućak, ma koliko zvučio neobično, ne može se reći da zvuči neispravno. Pogođovo s tog razloga da barem tako tijelo zločinca može biti od neke koristi za društvo i zajednicu.

Spomenuto je gore kako je državna vlast dužna izdati svrsishodne zakone da se zaštite životi nevinih i da se sačuva dobar glas liječničke profesije. Kada državna vlast izda zakone u tu svrhu, svi će poštteni građani pozdraviti i njene odluke u vezi s čuvanjem od onečašćenja mrtvih tjelesa svojih građana. Na taj način će se odstraniti dvoumice pojedinaca, jer će građani biti sigurni da državna vlast što god čini s tjelesima mrtvih, to čini u interesu zajedničkog dobra, u okviru zakona, poštujući prava živih i mrtvih.

¹⁰ Isti, br. 5533.

¹¹ GetS, br. 25.

Ne može se, prema tome, zaniijekati da državna vlast, uzevši sve prekaucije, tjelesa doista i stvarno umrlih svojih članova može staviti na dispoziciju u više svrhe, pa i u svrhu da presađivanjem srca spasi živote onih koji se presađivanjem srca mogu spasiti, dok je apsolutno nemoguće da srce umrlog može poslužiti za produženje njegovog života. I uputno je o tome prethodno pripremiti javno mnijenje.

Primalac tuđeg srca. — Dužnost je liječnika da provjeri koliko ima mogućnosti uspjeh tog presađivanja. Danas već ima dosta uspješnih slučajeva. Ne pojavljuje li se danas kod liječnika neka manija za istim pokušajem a bez dovoljne spremne? Pri tome se mnogo očekuje od njihove moralne svijesti, da ne bi žrtvovali ljude svojoj znatizelji ili možda želji za dobiti. Netko je opazio da se danas problem presađivanja srca ne odvija toliko na području kirurgije koliko na području morala.

Ipak, ne smijemo tražiti od liječnika posvemašnju sigurnost kad se radi o tome da pokušaju spasiti pacijenta kojemu je život na izmaku. Liječnici moraju izvršiti neke eksperimente i na živima. Uvijek pak treba voditi računa o nužnim preduvjetima tog eksperimentiranja, o njegovim granicama, načelima, odlučujućim faktorima. Kada se doista radi o beznadnom slučaju, kada je pacijent u krajnje teškoj situaciji ako se ne pokuša eksperiment, a presađivanje srca je, eto, danas moguće, očito je da liječnik, uz dopuštenje pacijenta, može pokušati tu operaciju presađivanja.¹² Time su s moralne strane postavljeni uvjeti: ako se radi o urgentnom slučaju — ako je liječnik sposoban — ako pacijent privoli. Od liječnika se traži sigurnost koja je u takvu slučaju moguća, tj. da je isključena razumna sumnja u uspjeh i osnovan strah u neuspjeh.

Darivatelj — mrtvac. Pothvat presađivanja srca nadovezuje se na neku solidarnu dužnost čovječanstva da nastoji produžiti život gdje god se to može. Ne čini li nam se da tako i mrtav čovjek nastavlja djelo ljubavi prema bližnjemu i prema čovječanstvu? On je mrtav, ali nije mrtva ljubav u njezinim djelima ili manifestacijama.

Uputno je odgajati žive da koriste drugima i kad umru. Da odluče svojom posljednom voljom da se njihovo tijelo, pošto se posve sigurno konstatira smrt, stavi na raspolaganje državnoj vlasti za dobro bližnjega. Ostat će u povijesti jedan od prvih slučajeva te vrste, primjer don Carla Gnocchija koji je testamentarno ostavio da se mrežnice odnosno njegove oči upotrijebe za dva slijepca.

Sada pretpostavimo da opstoji mogućnost reanimacije kod ovog ili onog teško bolesnog čovjeka. Može li on prethodno odbiti pokušaj reanimacije kako bi pružio veću mogućnost uspjehu presađivanja njegova srca kojem bolesniku?

Moralika i ovdje traži ekvilibrirano prosuđivanje. Reanimiranje se smatra vanrednim sredstvom ozdravljenja. Pojedinaac je dužan poduzeti odnosno pripustiti one potrebne i uobičajene metode za ozdravljenje. On je na to dužan iz ljubavi prema sebi. Toj ljubavi čovjek nikada ne smije dati otkaz. Što su to redovita sredstva ozdravljenja? To treba prosuđivati prema prilikama vremena, mjesta, društva. Na izvanredna sredstva nije nitko dužan. Moralist ne može proglasiti obvezatnim da se

¹² PIJO XII, br. 2413.

poduzmu te izvanredne mjere, jer bi time izložio ljude pogibli da izgube viša dobra, npr. mir savjesti.¹³

A ako je bolesnik nesposoban da izreče svoju želju? Ako je bolesnik u nesvjesnom stanju, odluka spada na rodbinu. Obitelj se može usprotiviti pokušaju reanimiranja ako smatra da tim protivljenjem interpretira želju pokojnikovu, npr. ako su njegove boli bile vrlo teške. Obitelj nije dužna ni upotrebljavati izvanredna sredstva za ozdravljenje bolesnikovo. Istina, možda je ta »apstinencija« rodbine povod da se život bolesnika skratio, ali sudbina za to nije odgovorna, jer se radi o primjenj čina s dvostrukim učinkom, ili — jasnije rečeno — radi se o tome da čovjek nije odgovoran zato što nije intervenirao kad nije mogao ili morao intervenirati.

Prava i osjećaji rodbine. — Rodbina je baštinica volje umrloga. Ona snosi troškove pogreba. Brine se za tijelo pokojnikovo. Tijelo je pokojnikovo u prvom redu vlasništvo rodbine. To je shvaćanje čovječanstva

Slijedi zaključak: presađivanje srca, koliko god bilo u sebi dobro, može postati nedopušteno ako vrijeđa osjećaje rodbine. Ako je rodbina dužna brinuti se za tijelo, ona ima i neka prava na tijelo pokojnikovo. Pravo i dužnost su korelatni pojmovi.

Tijelo će pokojnikovo postati prahom. Rodbina se ne bi smjela protiviti da bude upotrijebljeno na dobro čovječanstva. Nameće nam se i ovaj zaključak, iako izgleda neobičan: privola rodbine da se srce pokojnikovo upotrijebi za ozdravljenje bližnjega može biti nagrađena od onoga u čiju se korist daje. Doista, ona to može odbiti, možda joj zvuči nekako neobično, ali ako primi neku vrstu kompenzacije, ne mora joj se se to zamjeriti. Pogotovo ako se radi o siromašnoj rodbini.

Čovjek s tuđim srcem. — Srce nije samo centar krvotoka. Srce se smatra organom emocija, jer ono odražuje osjećajne misli čovječje duše. Ono ih neposredno i vjerno prikazuje. Srce se tako smatra sastavnim dijelom čovječjeg duševnog života.

Sada ono kuca u tijelu drugog čovjeka. Ovaj je zahvalan darovatelj ili rodbini pokojnikovoj. Ali nastaje pitanje o eventualnoj promjeni u osobnosti onoga koji je primio i nosi tuđe srce. Bez sumnje, priroda je ovim postupkom svladana na vrlo inteligentan način. Prisiljena je da služi čovjeku. Čovjek joj je oteo jedan dio smrtnog žalca.

I. Antonelli smatra da je svako presađivanje organa s jednog tijela na drugo kao neki atentat na prirodu. Rekli bismo u našem slučaju da priroda snabdijeva svakog čovjeka vlastitim srcem. Dati mu tuđe kao da vrijeđa prirodu. Antonelli nije uzeo u promatranje srce, on se suprotstavlja svakom presađivanju. Čini mi se da bi njegov razlog, kada bi vrijeđio, bez sumnje vrijeđio za naš slučaj, jer srce nije bilo kakav organ, srce je središnji organ. Jedinствен organ.¹⁴

Ovi su razlozi od male vrijednosti. S ovog gledišta smrt je mnogo više protiv prirode. A ipak hvalevrijedno je produljivati čovječji život. Presađivanje srca jest liječenje bolesnika upotrebljavajući ne tijelo ži-

¹³ Isti, br. 5580 sl.

¹⁴ I. ANTONELLI, *Medicina past.*, 1932, str. 89—94.

vog čovjeka, nego mrtvaca, dakle od onoga kod kojega je priroda otkazala. Mrtav čovjek nije više čovjek u punom smislu. On nije subjekt prava kao osoba. Živi mogu crpsti životnu korist od mrtvih upravo zato što su živi nosioci života.

Zar se čovjek s tuđim srcem mijenja u svom karakteru? Za moraliste to nije tako važno. Oni ukazuju na to da svaki čovjek kao subjekt morala mora biti svjestan onoga što čini. On svoje čine vrši hotimično i slobodno. On zna da je odgovoran. Osjeća svoju odgovornost pred savješću, pred Bogom i pred ljudima. Čovječja djelatnost koja izmiče kontroli odgovornosti ne spada na moralista. Čuvajmo se da moralku ne svedemo na pozitivne znanosti. Ona posjeduje svoj prostor. Posjeduje načela valorizacije sa svog vlastitog gledišta.⁴⁵

Nije dakle važno koji su elementi ušli u konstituciju čovjeka s tuđim srcem. Važno je da li on osjeća da je jedan JA, odgovoran, podložan moralnoj kvalifikaciji u svojim djelima. Ako on osjeća da je i kao čovjek i kao kršćanin jedan i jedinstven, odgovoran, podložan višim normama djelovanja, on je subjekt morala. Koliko je svjesniji sebe i svojih djela, toliko je podložniji moralnoj kvalifikaciji.

Zaključak. — Riješiti pitanje presađivanja srca idejno ne predstavlja veliku poteškoću. Prosuditi i učiniti da sve okolnosti toga presađivanja s moralne strane budu ispravne nije lako. Osobito je važno imati pred očima pravo na život onoga od koga se srce uzima. Drugo pak stjecište mnogih obzira jest liječnik, njegova nakana, njegov način postupanja. Ima li mnogo liječnika koji su tako kreposni da ih savjest ni u čemu pri sličnom pothvatu ne bi karala?

Presađivanje srca treba shvatiti kao kompliciran problem moralno-društvene naravi. Životna mudrost pruža svoja načela, i ta su općenita, nepromjenljiva, ali elastična. Sve okolnosti zainteresiranih mora izvagnuti. A ta krepost razboritosti ili životne mudrosti neće ispravno prosuditi sve okolnosti ako svi zainteresirani ne budu kreposno raspoloženi, npr. da im nakana bude ispravna, postupak ispravan. Ne vodi čovjeka samo pamet, vodi ga i krepost. Dapače, vodstvo kreposti u konkretnim činima od prvotne je važnosti.

Na pitanje: da li je presađivanje srca dopušteno, s moralne strane odgovara se jednostavno: da, ako su sve okolnosti s moralnog gledišta ispravne. A da li su ispravne, prosuđuju svi zainteresirani. I odgovorni su svi zainteresirani: pred Bogom i pred čovječanstvom

SUMMARIUM

Quoad liceitatem transplantationis cordis non una nec levis sub aspectu morali movetur quaestio. Solvitur casus ad analogas quaestiones de punctione cordis ac de euthanasia recurrendo. Omnium conditionum una principalis: ut de facto ac irreparabiliter mors dantis fuerit subsecuta. Alius quoque aspectus desumitur relate ad illos quibus cura impendit de corpore mortui curandi, dicamus ad parentes et cognatos iuxta legum civilium determinationem. Medicorum autem exigitur intentio recta, modus agendi dignitati humanae consentaneus. Prudentia autem alias omnes invitatur solvere difficultates. Prudentia non modo humana, sed etiam, et potius, illa christiana.

⁴⁵ SV. TOMA, In eth. Ar., br. 1—3.